

OD ISTOG PISCA

ZATOČENICI GEOGRAFIJE

MOĆ GEOGRAFIJE

Deset mapa koje otkrivaju budućnost našeg sveta

TIM MARŠAL

Prevela
Ksenija Vlatković

■ Laguna ■

Naslov originala

Tim Marshall

THE POWER OF GEOGRAPHY

Ten Maps that Reveal the Future of Our World

Copyright © 2021 by Tim Marshall

All rights reserved

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Za mladu kovid-generaciju koja je već ponela svoj deo tereta.

Vaše vreme je došlo!

SADRŽAJ

Uvod	9
1. Australija	17
2. Iran	53
3. Saudijska Arabija	91
4. Ujedinjeno Kraljevstvo	129
5. Grčka	167
6. Turska	197
7. Sahel	229
8. Etiopija	267
9. Španija	297
10. Svemir	333
Izjave zahvalnosti	363

UVOD

---

*Soko ne čuje više sokolara;
Stvari se razmiču; središte popušta...*

„Drugi dolazak“, Vilijam Batler Jejts*

NA BLISKOM ISTOKU IRAN, KAO KAKVA VELIKA TVRĐAVA, odmerava snage sa svojim zakletim neprijateljem sa druge strane Persijskog zaliva, Saudijskom Arabijom. U južnom Pacifiku se Australija nalazi stisnuta između dve najmoćnije države našeg vremena: Sjedinjenih Američkih Država i Kine. U Sredozemlju su Grčka i Turska u večitom suparništvu, koje vuče korene još iz antičkih vremena i koje bi već sutra moglo da plane u nasilni sukob.

Dobro došli u 2020-te. Polako bleđi sećanje na Hladni rat, na vreme kada su SAD i Sovjetski Savez bili gospodari čitavog sveta. Počelo je novo takmičenje velikih sila, u kome se brojni akteri, pa čak i neki manji igrači, bore za mesto na pozornici. Geopolitička drama prevazilazi već i planetarne okvire jer se države otimaju i oko prostranstva izvan naše atmosfere, sve do Meseca i iza njega.

---

* Vilijam Batler Jejts, Izabrane pesme; prepev, predgovor i komentari Milovan Danojlić; Orfeus: Novi Sad, 2011.

Čim shvati da je poredak, koji se generacijama smatrao utvrđenim, zapravo bio samo privremeno stanje, čoveka odmah uhvati nemir. Ali ovako kako je sada bivalo je i ranije, i opet će biti. Već izvesno vreme klizimo ka „multipolarnom“ svetu. Posle Drugog svetskog rata nastupio je novi poredak: došlo je bipolarno doba u kome je jedan stožer bio kapitalistički sistem na čelu sa Amerikom, a drugi bio komunistički sistem kojim je suštinski upravljalo Rusko carstvo zajedno sa Kinom. I to je trajalo između pedeset i osamdeset godina, u zavisnosti od toga gde ste rešili da podvučete crtu. Devedesetih godina prošlog veka doživeli smo i ono što pojedini analitičari nazivaju „unipolarnom“ decenijom, u kojoj je američka moć bila gotovo bez premca. Ali sad je već izvesno da se vraćamo u ono što je bilo uobičajeno stanje otkako je sveta i veka – u vreme nadmetanja većeg broja sila.

Teško je izdvojiti tačan trenutak kad je promena počela; i ne postoji jedan konkretan događaj koji ju je izazvao. Ali postoje momenti kad uspete da uočite nešto što vam neproziran svet međunarodne politike učini malo jasnijim. Upravo takav trenutak doživio sam jedne sparne letnje noći 1999. u Prištini, ruševnom glavnom gradu Kosova. Raspad Jugoslavije 1991. doveo je do višegodišnjeg ratovanja i krvoprolića. Avioni NATO-a su tad bombama oterali srpske snage sa Kosova i kopnene trupe bile su spremne da uđu u pokrajinu sa juga. Tog dana smo bili načuli da je kolona ruske vojske krenula iz Bosne ka Kosovu, kako bi Rusija ipak potvrdila svoj tradicionalni uticaj na događaje u Srbiji.

Ruski medved je čitavu deceniju presedeo na klupi za rezervne igrače, osiromašen, nestabilan, senka svog starog sebe. Bespomoćno je posmatrao kako se NATO „približava“ njegovoj zapadnoj granici tako što je jedna za drugom država koju je podjarmio glasala u skupštini za priključenje NATO-u i/ili Evropskoj uniji; za to vreme je ruski uticaj u Latinskoj Americi i na Bliskom istoku slabio. Moskva je 1999. donela odluku u

vezi sa zapadnim silama – dovde ste došli, i dalje ne može. Kosovo je predstavljalo granicu povučenu u pesku. Predsednik Jeljcin je naredio ruskoj vojsci da interveniše (mada se veruje da je donošenju ove odluke kumovao budući predstavnik tvrde nacionalističke politike Vladimir Putin).

Bio sam u Prištini kad je rano ujutru kolona oklopnih vozila ruske vojske protutnjala glavnom ulicom na putu do kosovskog aerodroma na obodu grada. Čuo sam da je predsednik Klinton saznao da stižu pre trupa NATO-a zahvaljujući mom izveštaju: „Rusi su se ukotrljali u grad i vratili na svetsku pozornicu.“ Nije to bio članak za Pulicera, ali kao kratka skica istorije poslužio je svrsi. Rusi su tražili da učestvuju u najvećem događaju te godine, najavivši time da se kolo istorijske sreće, koja je dotad radila protiv njih, ponovo okreće. Krajem devedesetih godina prošlog veka učinilo se da su Sjedinjene Američke Države ostale bez pravog takmaca i da je Zapad naizgled odneo pobjedu na globalnoj sceni. Ali otpor je počeo da se javlja. Rusija možda nije više bila ona stara zastrašujuća sila – sad je bila samo jedna u nizu – ali Rusi su rešili da se gde god mogu izbore za svoje mesto. I to će kasnije dokazati u Gruziji, Ukrajini, Siriji i na drugim mestima.

Četiri godine kasnije našao sam se u iračkom gradu Kerbali, jednom od najsvetijih mesta za šiitske muslimane. Koalicija na čelu sa Amerikom i Britanijom svrgnula je Sadama Huseina, posle čega su počele da izbijaju pobune. Za vreme Sadamove vlasti (sunitskog muslimana) bili su zabranjeni mnogi šiitski verski običaji, pa i obredno samobičevanje. Tog vrelog dana gledao sam kako se više od milion šiita iz čitave zemlje sliva u Kerbalu. Mnogi muškarci su se bičevali po leđima i sekli po čelu dok im celo telo ne bi prekrila krv, koja je se skupljala po ulici i bojila prašinu u crveno. Znao sam da će Iran, koji se nalazio sa istočne strane granice i bio glavno uporište šiitskog islama, primeniti svaki trik koji zna kako bi omogućio stvaranje većinske šiitske vlade u Iraku i iskoristiti je da preko nje

projektuje uticaj Teherana na zapad preko Bliskog istoka, kako bi povezao Iran sa njenim saveznicima u Siriji i Libanu. Bio je to gotovo neizbežan diktat geografije i politike. Moj utisak tog dana bio je otprilike ovakav: „Čini mi se da je u pitanju verska stvar, ali je istovremeno i politička, i talasići ovog fanatizma osetiće se čak do Sredozemlja.“ Politička ravnoteža se menjala, i jačanje iranske moći dovešće u pitanje dominaciju Amerike u regionu. Kerbala je bila deo kulise za novu scenu. Nažalost, jedna boja će postati dominantna – krvavo crvena.

Ovo su bila samo dva ključna trenutka koja su mi pomogla da razumem složeni svet u kome danas živimo, svet u kome privlačenje, odbijanje a ponekad i sukobljavanje mnoštva sila utiče na ishod onoga što smo još davnih dana prozvali „velikom utakmicom“. I jedan i drugi momenat pokazali su mi pravac u kome ćemo se dalje kretati. Situacija je postala još jasnija posle događaja u Egiptu, Libiji i Siriji 2010-ih. Egipatskog predsednika Mubaraka s vlasti je svrgnula vojska koja je puč maskirala nasilnim uličnim pobunama; u Libiji je pukovnik Gadafi zbačen s vlasti i ubijen; u Siriji se predsednik Asad držao vrhovima prstiju iznad provalije dok ga Rusi i Iranci nisu izbacili. U sva tri slučaja su Amerikanci pokazali da ne nameravaju da mrdnu prstom za diktatore sa kojima su decenijama pre toga fino poslovali. Za osam godina Obamine vlasti Amerika je počela lagano da se povlači sa međunarodne scene, i taj trend se nastavio i za četiri godine Trampovog mandata. U međuvremenu su druge zemlje, na primer Indija, Kina i Brazil, počele da se uzdižu kao nove svetske sile sa sve bržim privrednim rastom, koje pokušavaju da prošire svoj globalni svetski uticaj.

Mnogim ljudima se nije dopadalo što je posle Drugog svetskog rata Amerika prihvatila ulogu „svetskog policajca“. Ponašanje Sjedinjenih Američkih Država imalo je i svoje dobre i loše strane. Ali bez obzira na to da li ste bili pristalica ili protivnik takvog ponašanja, kad nema policajca, razne bande počinju da

izigravaju policajce u svom kraju. A ako imate suprotstavljene bande, sve je veća opasnost da će biti nereda.

Imperije rastu i propadaju. Savezništva se sklapaju, pa kidaju. Svetski poredak posle Napoleonovih ratova držao se šezdesetak godina; „Hiljadugodišnji Rajh“ trajao je jedva nešto više od deset godina. Niko ne može znati kako će se odnos snaga menjati u narednim godinama. Nema sumnje da postoje privredni i geopolitički džinovi koji i dalje snažno utiču na globalna dešavanja: tu su SAD i Kina, naravno, ali tu je i Rusija, i skup evropskih država u okviru Evropske unije, pa Indija kao privredna sila u uzletu. Pitaju se, međutim, i neke manje države. Geopolitika podrazumeva sklapanje saveza, i s obzirom na to da je svetski poredak trenutno u previranju, ovo je vreme kad je velikim silama potrebna pomoć malih i obrnuto. To znači da države kao što su Turska, Saudijska Arabija ili Ujedinjeno Kraljevstvo imaju priliku da se strateški pozicioniraju kao buduće snage. U ovom trenutku, kaleidoskopska slika se i dalje pokreće i komadići još nisu legli na svoje mesto.

Kada sam 2015. godine napisao knjigu *Zatočenici geografije*, pokušao sam da objasnim na koji način geografija utiče na globalnu politiku i kako oblikuje odluke koje narodi i njihove vođe donose. Pisao sam o geopolitici Rusije, Kine, Sjedinjenih Američkih Država, Bliskog istoka, Afrike, Indije i Pakistana, Japana i Koreje, Latinske Amerike i Arktika. Želeo sam da se usredsredim na najveće igrače, na velike geopolitičke blokove ili regione kako bih pružio jedan globalni pregled. Ali tu je ostalo još mnogo toga da se kaže. I mada su SAD i dalje jedina država sa ratnom mornaricom koja može istovremeno da dejstvuje u dva okeana, Himalaji i dalje razdvajaju Indiju i Kinu, a Rusiji su i dalje slaba tačka ravnice na zapadu, neprekidno se javljaju nove geopolitičke činjenice i drugi igrači traže našu pažnju jer imaju moć da utiču na našu budućnost.

Kao i u *Zatočenicima geografije*, i u knjizi *Moć geografije* posmatram planine, reke i mora kako bih objasnio geopolitičku

realnost. Geografija je ključni faktor koji određuje šta čovečanstvo može a šta ne može da uradi. Tačno je, važni su političari, ali je geografija važnija. Odluke koje ljudi donose, kako one današnje tako i buduće, nikad se ne mogu odvojiti od njihovog fizičkog konteksta. Početak priče o svakoj državi jeste njen položaj u odnosu na susede, da li izlazi na more i koje prirodne resurse ima. Živate na vetrovitom ostrvu na obodu Atlantskog okeana? Imate dobru priliku da podjarmite vetrove i talase. Živate u zemlji u kojoj sunce sija 365 dana godišnje? Vaš izbor su solarni paneli. Živate u području bogatom kobaltom? To istovremeno može da bude i blagoslov i prokletstvo.

Mnogi ljudi i dalje s prezrenjem gledaju ovo polazište i proglašavaju ga determinizmom. Oni govore o „svetu kao ravnoj ploči“ u kome finansijske transakcije i komunikacije u sajber prostoru brišu razdaljine, a reljef postaje nevažan. U tom svetu živi samo mali broj onih koji sklapaju dogovore na virtualnim sastancima, a onda avionom prelete planine i mora kako bi se uživo sreli sa ljudima; svi drugi, od osam milijardi ljudi koliko nas ima na planeti, žive drugačije. Egipatski seljak i dalje zavisi od vode koja mu stiže iz Etiopije. Planinska oblast severno od Atine i dalje Grčkoj otežava trgovinu sa Evropom. Geografija nije sudbina – ljudi mogu da utiču na ono što se događa – ali jeste važna.

Mnogo faktora je doprinelo tome da druga decenija nove ere, koja je pred nama, bude neizvesna i puna podela. Globalizacija, antiglobalizacija, kovid-19, razvoj tehnologije i klimatske promene, sve je to uticalo, i o svemu tome će biti reči u knjizi. U knjizi *Moć geografije* analiziram konkretne događaje i konflikte, do kojih je došlo u dvadeset prvom veku, zbog potencijalno dalekosežnih posledica koje mogu imati u ovom višepolarnom svetu.

Iran, na primer, oblikuje budućnost Bliskog istoka. Ta prezrena država sa nuklearnim programom mora da čuva svoj šiitski „koridor“, koji je preko Bagdada, Damaska i Bejruta

povezuje sa Sredozemljem jer jedino tako može da zadrži svoj uticaj. Njen regionalni suparnik je Saudijska Arabija, država izgrađena na nafti i pesku, koja je oduvek računala na podršku SAD. Ali kako potražnja nafte opada i SAD postaju energetski sve nezavisnije, one polako gube interesovanje za Bliski istok.

U drugim delovima sveta pometnju ne izazva nafta već voda. Kao „afrički vodotoranj“, Etiopija ima ključnu prednost u odnosu na svoje susede, pre svega Egipat. I ovo je jedna od glavnih lokacija na kojoj u ovom veku potencijalno može izbiti „vodeni rat“, ali istovremeno je i primer za moć tehnologije jer Etiopija koristi hidroelektričnu energiju kako bi izmenila svoju budućnost.

To nije moguće u mnogim drugim delovima Afrike, kao što je, recimo, Sahel, ogromno prostranstvo pod kržljivim rastinjem na južnom kraju Sahare, region u kome besne ratovi uzrokovani drevnim geografskim i kulturnim podelama, i u kome ponegde žare i pale Al Kaida i Islamska država. Mnogi ljudi će pokušati da pobegnu odatle, mnogi će poći na sever prema Evropi. Već teška humanitarna kriza verovatno će postati još teža.

Kao kapija Evrope, Grčka je jedna od prvih zemalja koja je osetila posledice novog talasa migracija. Ali njena geografija ju je već učinila centrom centra jedne od geopolitičkih oblasti koje bi se mogle zapaliti u narednim godinama: novootkrivena ležišta prirodnog gasa u Sredozemlju dovela su ovu članicu Evropske unije do ivice sukoba sa sve agresivnijom Turskom. Ali Turska, koja pokazuje mišiće na istoku Sredozemlja, ima mnogo veće ambicije. Njena „neoesmanska“ agenda počiva na njenoj carskoj prošlosti i činjenici da se nalazi na raskršću Istoka i Zapada. I Turska nastoji da ispuni svoju sudbinu i postane glavna svetska sila.

Ujedinjeno Kraljevstvo, grupica hladnih ostrva na zapadnom kraju Srednjoevropske nizije, takođe je država koja je nekad bila imperija i koja i dalje traži svoje mesto. Posle Bregzita

možda će ga naći među evropskim silama srednjeg ranga, i negovaće svoje političke i privredne veze širom sveta. Ali ona se ne suočava samo sa spoljašnjim problemima već i sa unutrašnjim, jer se bavi ozbiljnim pitanjem mogućeg otcepljenja Škotske.

Na jugu se Španija, jedna od najstarijih evropskih nacija, takođe suočava sa mogućim raspadom zbog regionalnog nacionalizma. Evropska unija ne može da podrži Katalonce u borbi za nezavisnost; ali ako ne prizna novostvorenu državu, otvoriće vrata za prodor ruskog i kineskog uticaja u Evropu. Nevolje Španije prikaz su u malom koliko su pojedine nacionalne države krhke i kolika je moć nadnacionalnih saveza u dvadeset prvom veku.

Možda je, ipak, jedan od najneverovatnijih obrta današnjeg doba to što se geopolitička nadmetanja odvajaju od površine zemlje i projektuju u svemir. Ko je vlasnik svemira? Ko uopšte o tome treba da odlučuje? Iako suštinski nikad ne postoji „krajnja granica“, svemir je nešto najsličnije tome, mada su granice obično divljine u kojima vlada bezakonje. Na izvesnoj visini prestaju da postoje suverene teritorije; ako ja rešim da postavim svoj laserski satelit iznad tvoje države, po kom zakonu ti možeš da me sprečiš u tome? I dok se nekoliko zemalja bori za status najmoćnije svemirske sile, otkad su i privatna preduzeća ušla u igru, teren je spreman za početak opasne trke u naoružavanju najsavremenijim oružjem, ukoliko ne naučimo nešto na starim greškama i ne iskoristimo prednosti međunarodne saradnje.

Ali priču ćemo početi dole na zemlji, od mesta koje se vekovima smatralo izolovanim i neistraženim, ali koje je zbog svog položaja, na pola puta između Kine i Sjedinjenih Američkih Država, kao i zbog toga što može da utiče na dešavanja u indopacifičkoj regiji, postalo ključni faktor u našoj priči: u pitanju je Australija, ostrvski kontinent.

PRVO POGLAVLJE

AUSTRALIJA

„Igraj odlučno, do samog kraja. Smrvi ih u prah.“

Don Bredman, igrač kriketa

A USTRALIJA SE NALAZILA BOGU IZA NOGU, POSTALA JE VRLO velika, a sada igra na glavnom terenu. Kako je došlo do toga? Zemlja „nakraj sveta“ je zapravo ostrvo, ali ostrvo kome nema sličnog. Ogromno je – toliko veliko da je istovremeno i kontinent sa bujnom subtropskom prašumom, vrelom pustinjom, valovitom savanom i snežnim planinskim vrhovima. Ako želite da stignete iz Brizbejna u Pert, iako ste sve vreme u istoj državi, morate preći razdaljinu skoro kao od Londona do Bejruta, i to preko Francuske, Belgije, Nemačke, Austrije, Mađarske, Srbije, Bugarske, Turske i Sirije.

Što se tiče toga da ste tamo bogu iza nogu, pa, ako iz Brizbejna pogledate preko Pacifika na severoistok do Sjedinjenih Američkih Država ima 11.500 kilometara, do Južne Amerike na istoku ima 13.000 kilometara, a od Perta preko Indijskog okeana na zapadu do Afrike ima 8.000 kilometara. Čak je i prvi „sused“ Novi Zeland 2.000 kilometara jugoistočno, a s te strane do Antarktika ima još 5.000 kilometara vode. Ali tek u odnosu na sever uočavamo pravu poziciju Australije u geopolitičkom smislu. Ta ogromna teritorija, okrenuta ka Zapadu i demokratski napredna, nalazi se tačno ispod ekonomski i vojno

najmoćnije svetske diktature – Kine. I tek kad sve to uzmete u obzir vidite jednu nacionalnu državu-kontinent, koja se nalazi u središtu indopacifičke regije i predstavlja privrednu elektranu dvadeset prvog veka.

Priča počinje od Britanaca koji su bili rešili da deportuju svoje zatvorenike, da ih sklone što dalje od očiju i da jednom zasvagda završe sa njima. A ima li za to boljeg mesta od kraja sveta, mesta odakle se nikad ne mogu vratiti? Zaključali su ih i bacili ključ. No, daleki svet se menjao, geografske rešetke su se iskrivile i Australija je postala igrač na globalnoj političkoj sceni. Ali bilo je to dugačko i žestoko putovanje.

U citatu koji navodim na početku poglavlja, Don Bredman možda govori o pobedi nad Englezima u kriketu, ali taj odnos je usađen u mentalitet Australijanaca, koje je oblikovao geografski položaj ove države. Uvreženo mišljenje da su Oziji po prirodi egalitaristi, direktni, praktični i neukrotivi možda jeste kliše, ali je istovremeno i tačno. Za to je zaslužna nepregledna, pakleno vrela zemlja, koja je najvećim delom nepodesna za život, ali na kojoj je procvetalo napredno, moderno društvo, koje se od doslovce monokulturne sredine pretvorilo u verovatno najraznovrsniju multikulturalnu zemlju sveta.

I sada Australija analizira svoje okruženje i pita se kakvu bi ulogu trebalo da igra, i sa kime u postavi.

Polazna tačka svake države, kad je reč o njenoj spoljnoj politici i odbrani, nije ono što namerava već ono što može da uradi, a to uglavnom ograničava geografija. Veličina i lokacija Australije su ujedno i njena snaga i njena slabost. Iako su je geografske karakteristike štitile od osvajača, istovremeno su kočile njen politički razvoj. Zbog njih Australija mora da održava sveobuhvatnu mrežu dugih trgovačkih linija, što iziskuje snažnu mornaricu koja će štititi prohodnost morskih puteva. Osim toga, Australija je zbog udaljenosti izolovana od svojih ključnih saveznika.

Australija je postala ostrvo tek pre oko 35 miliona godina kad se odlomila od Antarktika i zaplovila sa severozapad. Trenutno je na putu da se sudari sa Indonezijom, ali žitelji ove dve zemlje ne treba previše da se uzrujavaju zbog toga jer je pri brzini kretanja od sedam centimetara godišnje do kolizije ostalo još nekoliko stotina miliona godina.

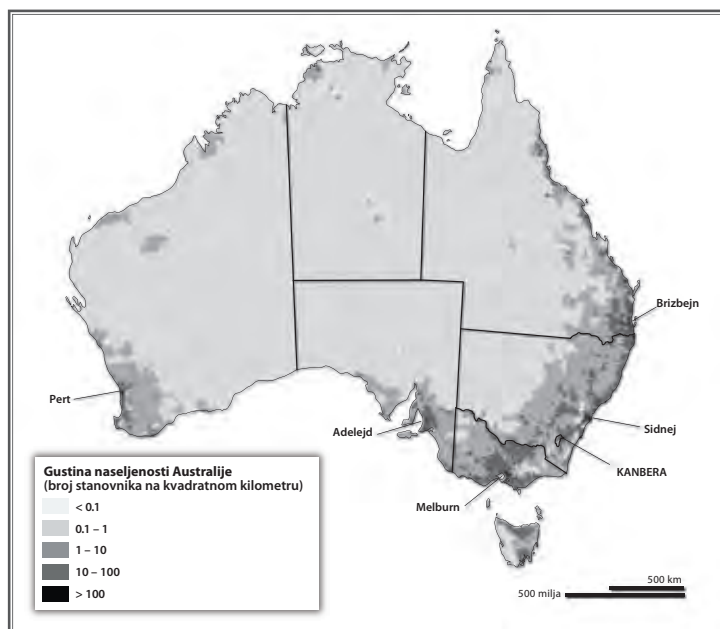
Sa površinom od 7,5 miliona kvadratnih kilometara, Australija je šesta zemlja po veličini. Najveći deo moderne Australije podeljen je na šest država; najveća je Zapadna Australija, koja zauzima trećinu kontinenta i veća je od svake zapadnoevropske države. Zatim slede Kvinsland, Južna Australija, Novi Južni Vels, Viktorija i ostrvo Tasmanija. Postoje dve glavne teritorije, Severna teritorija i Australijska prestonička teritorija, i brojne manje, među kojima su i Kokosova ostrva i Božićno ostrvo.

Život u Australiji prati mnogo poteškoća. Za početak, od trenutka kada je postala ostrvo pa do dolaska prvih ljudi (pre oko 30.000 godina), životinjski svet je imao dovoljno vremena da tu razvije neobične varijetete. A budući da većina tih bića želi da ujede, ubode, oprlji ili otruje pravo je čudo što su ljudi, za trideset hiljada godina otkad su došli, uspeali da zauzmu čitav kontinent.

Mnogo teže je izbeći loše strane reljefa i klime. Većinu površine čine prostrane, ravne, sušne nizije, i samo 6 posto teritorije se nalazi iznad 600 metara nadmorske visine. Sam kontinent odlikuju ekstremne razlike u klimi i topografiji, koje se kreću u rasponu od pustinja do tropskih prašuma i snežnih planinskih vrhova. Ali najveći prostor zauzima pustolina, poznatija kao „autbek“, koja prekriva 70 posto Australije i uglavnom je potpuno nenaseljena. Velike ravnice i pustinje u unutrašnjosti kontinenta, u kojima se temperatura leti uglavnom penje do 38 stepeni, a vode gotovo da nema, šire se u nedogled bez pogodnog odmorišta ili živog stvora koji bi vam pritrčao u pomoć ako dospete u nevolju.

Jedna ekspedicija je 1848. godine pokušala da pređe čitav kontinent, pošavši iz Brizbejna na istoku da bi preko unutrašnjosti stigla do Perta na zapadu, ali doživela je neuspeh i vođa Ludvig Lajhart i njegov tim – koji je činilo sedmoro ljudi, između ostalih i dva vodiča Aboridžina, i pedeset volova, dvadeset mazgi, sedam konja i brdo opreme – jednostavno su iščezli. Veliko australijsko bespuće krije mnoge tajne, između ostalih i Lajhartovu sudbinu. I dan-danas se za njim traga.

Već milenijumima geografija Australije diktira gde će se odvijati čovekove aktivnosti. I dok su Aboridžini izvodili svoj obredni „prelazak“ u autbeku, evropski naseljenici su se radije držali obale, što je praksa koja se do dana današnjeg nije promenila. Srpoliki, naseljeni pojas počinje kod Brizbejna na

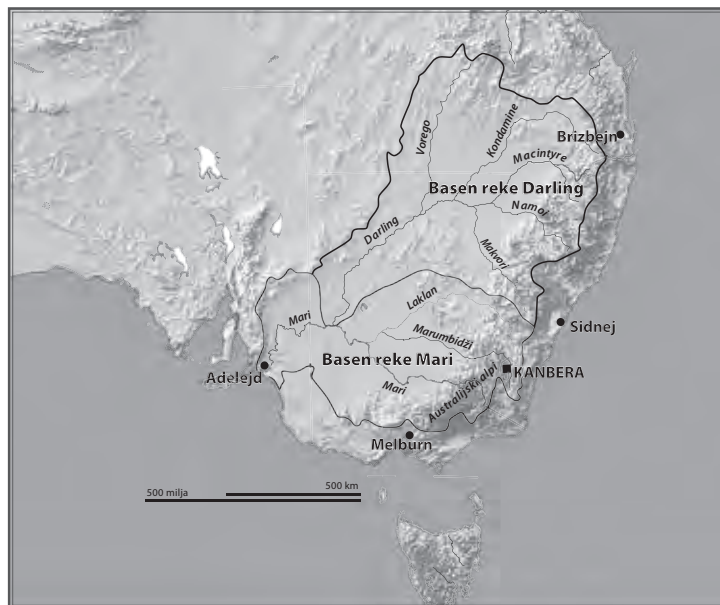
Najveći deo australijskog autbeka je nenaseljen; glavnina australijskog stanovništva živi u jugoistočnom kraju zemlje, duž priobalja

polovini istočne obale i prateći priobalje zahvata Sidnej, Kanberu, Melburn, sve do Adelejda na jugu. Uz zapadni ogranak srpolikog pojasa nižu se naselja i gradovi sateliti, koji zadiru nekih 320 kilometara u unutrašnjost sve do planina, posle kojih počinje ogromno nenaseljeno prostranstvo. Tačno preko puta, na zapadnoj strani ostrva nalazi se Pert, a daleko na severu Darwin, ali i tu se stanovništvo grupisalo u priobalju. I to se verovatno neće ni menjati.

Osnivač katedre za geografiju na Sidnejskom univerzitetu Grifit Tejlor je pre sto godina izazvao gnev kad je izjavio da broj stanovnika Australije, zbog specifičnosti njene topografije, do 2000. godine neće premašiti 20 miliona. Još se usudio da doda da je australijska pustinja „gotovo neupotrebljiva“ za trajno nastanjivanje, što se smatralo pomanjkanjem rodoljublja. „Jeremija!“, besnela je štampa, „Determinizam životne sredine!“, negodovali su političari kojima je draži bio američki san o ekspanzivnom širenju stanovništva od „okeana do okeana“. Ali on je bio u pravu, a oni u krivu. Sto godina kasnije Australija i dalje ima jedva 26 miliona stanovnika. Čak ni danas nećete videti nijedan grad dok budete prelazili put od 3.200 kilometara između Sidneja i Darvina, ili dok budete išli do Perta. Gotovo 50 posto stanovništva živi u samo tri grada – Sidneju, Melburnu i Brizbejnu. Nije slučajnost da se sva tri nalaze u slivu reka Mari i Darling.

Većina reka u zemlji su sezonskog karaktera, zbog čega vodene linije nikad nisu bile važan deo razvoja zemlje. Godišnji proticaj svih reka na kontinentu manji je od polovine proticaja kineske reke Jangce. Ako ne računamo Tasmaniju, jedine australijske reke sa stalnim vodotokom nalaze se u istočnoj i jugoistočnoj regiji. Dve najveće reke su Mari i njena pritoka Darling. Pošto je napaja otopljeni sneg sa australijskih Alpa, Mari ima dovoljnu zapreminu da teče neprekidno 2.500 kilometara do južne obale. U nekim delovima je plovna, i dragulj

Basen Mari-Darling omogućio je podizanje prvih evropskih naselja na jugoistoku Australije

je u kruni Basena Mari-Darling. Brodovi pak ne mogu da uđu u nju sa mora, zbog čega je mogućnost transporta robe tim putem ograničena. U devetnaestom veku su je koristili za prenos robe uz reku, ali čak su i manja plovila imala problema u vreme kad ne bi bilo padavina, i ponekad bi ostajala nasukana u uzvodnim pritokama koje su presušile. Pa ipak, rečni sistem Mari-Darling čini plodno zemljište koje je hranilo i pojilo generacije Australijanaca. Bez ove reke, prvi naseljenici verovatno ne bi stigli dalje od plaže.

Ima smisla uporediti istoriju Australije sa istorijom još jednog kolonijalnog eksperimenta – Sjedinjenih Američkih Država. I ova država je nikla na naseobinama osnovanim na plodnoj istočnoj obali i odatle se proširila dalje prema unutrašnjosti kontinenta. Ali jednom kad su doseljenici prešli venac Apalača,

nacija u povelju se brzo raspršila zahvaljujući najvećem rečnom sistemu na svetu, koji protiče kroz jednu od najplodnijih oblasti planete – basen reke Misisipi. U Australiji na prostoru slične veličine gotovo da ne postoji ništa što bi podržavalo transport, obradu zemlje i stalna naselja, a kontinent je inače bio mnogo isključeniji iz sistema međunarodne trgovine od Amerike: od Ujedinjenog Kraljevstva je udaljena 19.000 kilometara, za razliku od trinaest kolonija od kojih su nastale Sjedinjene Američke Države koje je od Evrope delilo 5.000 kilometara.

Uobičajena je zabluda da je britanski kapetan Kuk „otkrio“ ovaj kontinent 1770. Ako ostavimo po strani problematičnu ideju „otkrivanja“, prvo zabeleženo iskrcavanje desilo se 1606. godine, kad su se Vilem Janson i posada holandskog broda *Djofken* iskrcali na obalu severne Australije. Janson je mislio da je stigao na ostrvo Nova Gvineja, ali je posle neprijatnog susreta sa lokalcima ubrzo otišao. Još nekoliko evropskih ekspedicija je dolazilo i odlazilo, ali niko se nije potrudio da ispita unutrašnjost.

U vreme kad je Kuk stigao bilo je jasno da je pronađena mitska *terra australis incognita*. Pojam koji označava „nepoznatu južnu teritoriju“ potiče od razmišljanja grčkog kartopisca Klaudija Ptolemeja iz 150 godine nove ere. On je računao da pošto je zemlja okrugla, i na njenoj gornjoj strani se nalaze zemlje koje on zna, ispod moraju takođe postojati neke zemlje kako se svet ne bi obrnuo. I nešto od toga je pogodio. Australija se i dalje smatra zemljom „ispod“ Evrope.

Kukove karte su naravno bile mnogo savremenije od Ptolemejevih. On je bio prvi Evropljanin koji se iskrcao na istočnu obalu. Ukotvio se u zalivu Botani, sada delu Sidneja, i zadržao se sedam dana. U to vreme su prvi susreti njegove posade sa urođenicima sigurno delovali kao manji incidenti; gledano iz ove perspektive bili su važni i najava onoga što će uslediti. Pišući „Dnevnik ekscelencije ser Džozefa Benksa, vođen za vreme prvog putovanja kapetana Kuka brodom britanske kraljevske

mornarice *Endevor* 1768–1771“, Kukov glavni naučni oficir razmišlja o sukobu civilizacija i razlici između njih: „Tako žive ti, gotovo rekoh srećni ljudi, koji se zadovoljavaju malim, gotovo ničim; udaljeni od svih briga koje spadaju bogate, pa čak i bez imovine koju mi Evropljani smatramo neophodnom... Tu gde oni žive postaje jasno koliko su zaista male ljudske potrebe, koje smo mi Evropljani toliko prekomerno povećali da bi ovim ljudima sigurno delovali neverovatno, kada bismo samo mogli da im o tome pričamo.“

Ali taj susret nije sprečio Benksa da kasnije predloži Zaliv Botani za mesto gde će Britanija osnovati svoju kažnjeničku koloniju, a ideja je smišljena da bi se rešila užasna prenaseljenost zatvora, ali i da bi se prestupnici poslali negde odakle im nema povratka. Takođe su uzete u obzir i implikacije toga što će zastava Britanije biti pobodena 17.000 kilometara dalje od centra imperije.

Brodovi su pripremljeni, osuđenici odabrani, zalihe natovarene i prva flota je isplovila iz Portsmuta 13. maja 1787, a u Zaliv Botani stigla je 24. januara 1788. Na jedanaest brodova doplovilo je 1.500 duša, od toga 730 zarobljenika (570 muškaraca i 160 žena), dok su ostatak činili slobodni ljudi, uglavnom osoblje zaduženo za plovidbu.

Posle dve nedelje je glavni zapovednik, guverner Artur Filip zaključio da je lokacija potpuno nepodesna za podizanje naselja i sve ih premestio nekoliko kilometara severnije na mesto gde se danas nalazi Sidnejska luka. Na novoodabranoj plaži, na teritoriji koju je zauzeo u ime britanske krune, guverner je održao govor u kome je rekao, kako je zabeležio brodski hirurđ Džordž Vorgan: „Guverner je strogo naredio da se domoroci ni u kom slučaju ne smeju vređati ili maltretirati. Prema njima se moramo prijateljski odnositi.“ Ali nije bilo tako. Guverner Filip je došao u dodir sa narodima Eora i Darug u oblasti oko Sidneja. Posle prvog susreta te početne interakcije okretale su se oko trgovine, ali tada Eora i Daruzi nisu znali da ovi novi,

neobični ljudi nisu došli na njihovu zemlju da bi trgovali već da je prisvoje.

Iako se generacijama verovalo da su Aboridžini jedan narod, zapravo postoji mnoštvo različitih grupa i jezika širom zemlje, na primer Mari iz Kvinslanda, Nunge sa juga Južne Australije i Palave iz Tasmanije, koji se svi mogu podeliti na podgrupe. Veruje se da se 1788. godine ukupan broj domorodaca kretao između 250.000 i 500.000, mada ima i nekoliko viših procena. Smatra se da je u sledećim decenijama najmanje desetine hiljada umrlo u pograničnim ratovima koji su se protegnuli na dvadeseti vek.

Kako su se proširivala naselja oko Sidneja, i nicala nova u Melburnu, Brizbejnu i Tasmaniji, tako su izbijali novi „pogranični ratovi“, kako su ih nazivali. Istoričari se spore oko stepena nasilnosti, ali procenjuje se da je ubijeno oko 2.000 kolonista i mnogo puta više Aboridžina, koji su pritom stradali u brojnim masakrima. To je tužna priča u kojoj je jedna strana smatrala da druga ne treba da ima nikakva prava; naravno, mnogi kolonisti Aboridžine gotovo nisu smatrali ljudima.

Već je 1856. godine Edvard Vilson artikulisao osudu razaranja tih kultura u žestokom članku koji je napisao za melburnski list *Argus*:

Manje od dvadeset godina bilo nam je potrebno da ih gotovo izbrišemo sa lica Zemlje. Ubijali smo ih kao pse... i čitava plemena osudili na jezive samrtne muke. Pretvorili smo ih u pijanice, zarazili ih bolestima od kojih njihovim odraslima trule kosti, a ono malo dece koja im se rađa od dana kad se rode prepušteno je mukama i zlopaćenju. Učinili smo ih izgnanicima na vlastitoj zemlji, i ubrzano ih guramo ka potpunom uništenju.

Njihovo nesrećno življenje trajalo je čitav devetnaesti i dvadeseti vek, dugo pošto su prestali da ih ubijaju. Od 1910. godine

su decu preostalih aboridžinskih naroda oduzimali roditeljima i davali na skrb ili belim porodicama ili državnim institucijama; u oba slučaja cilj je bila nasilna asimilacija. Praksa je prekinuta tek 1970, ali do tog trenutka je „ukradena generacija“ brojala više od sto hiljada duša. Pravo da glasaju na državnim izborima Aboridžinima je dato tek 1962, a tek su 1967. godine zvanično priznati kao deo australijskog naroda. Na referendumu je izglasana promena Ustava, posle čega su popisani i tako stekli bolji pristup državnim sredstvima. Borac za ljudska prava Fejt Bandler kaže 1965: „Australijanci moraju da registruju svoje pse i stoku, ali i dalje ne znamo koliko ima Aboridžina.“

Odluka je doneta na referendumu sa čak 90 posto glasova, pri izlaznosti od 93 procenta. Ovo glasanje mnogi smatraju prekretnicom iako su prvi direktni efekti imali ograničeni karakter. Referendum je otkrio postojanje želje da se proširi jednakost, iako u ovoj bici koja i danas traje treba preći još veliki put. Aboridžini i Aboridžinke danas završavaju fakultet, ulaze u srednju klasu i postaju deo svakog aspekta moderne Australije; njihov životni vek je, međutim, kraći od nacionalnog proseka, oni obolevaju od većeg broja hroničnih bolesti, imaju višu stopu smrtnosti dece i veći broj kriminalnih prekršaja. Nezaposlenost, alkoholizam i bolesti su u nekim zajednicama izrazito prisutni, isto kao i psihološki problemi donekle prouzrokovani osećanjem otuđenosti, masovnim prelaskom stanovništva iz seoske sredine u varošice i gradove, što je počelo da se događa sedamdesetih godina dvadesetog veka.

Postepenu promenu odnosa prema narodima „prvih nacija“ isprva su obeležili simbolični potezi. Devedesetih godina dvadesetog veka ime ogromne peščane stene boje rđe koja je dotad bila poznata kao Ejer rok promenjeno je u Ejer rok/Uluru kako bi se uvažilo i prvobitno ime na jeziku naroda Anangu, za koje ova stena predstavlja sveto mesto, da bi 2002. naziv ponovo promenjen u Uluru/Ejer rok. Priznajući odgovornost za više od dvesta godina uništenja, represije i zanemarivanja,

premijer Kevin Rad je 2008. godine uputio zvanično izvinjenje aboridžinskim narodima za sve nepravde koje su doživeli.

No i pored svih gubitaka, broj pripadnika ovih naroda je u dvadesetom veku porastao. Prema procenama iz 1920-ih bilo ih je jedva 60.000, a danas ima oko 800.000 Aboridžina i ostrvljana iz Toresovog moreuza (koji se etnički razlikuju od Aboridžina), i koji uglavnom žive u Kvinslandu, Novom Južnom Velsu, Zapadnoj Australiji i na Zapadnoj teritoriji. Mnogi od više stotina jezika su izgubljeni, a oni koji su preživeli trenutno imaju oko pedeset hiljada govornika.

Širenje ovih naseljenika, koji su izazvali pustošenje čitavog kontinenta, teklo je sporo ali bezdušno. Kako je iz Ujedinjenog Kraljevstva stizalo sve više brodova krcatih ljudima, mahom zarobljenicima, tako se broj belih stanovnika iz godine u godinu povećavao za nekoliko hiljada. Istraživači su već 1825. godine prešli Plave planine zapadno od Sidneja – barijeru koja se smatrala nesavladivom – i otkrili da se iza njih prostire veliki autbek. Broj stanovnika je u tom trenutku bio pedeset hiljada; 1851. je dostigao oko 450.000, ali u to vreme se transport osuđenika znatno proradio i većina pridošlica su bili imigranti koji su želeli da počnu novi život u novom svetu.

Oni su stigli tačno na vreme za prvu australijsku zlatnu groznicu, koja je počela da menja australijsko društvo privlačeći stotine hiljada stranaca u potrazi za srećom. Najbrojniji su bili Britanci, ali dolazili su ljudi i iz Kine, Severne Amerike, Italije, Nemačke, Poljske i još nekoliko drugih zemalja. Zahvaljujući „zlatnom pokolenju“ broj stanovnika Australije nije samo naglo dostigao 1,7 milion početkom 1870-ih već je i njegov etnički i kulturni sastav postajao sve raznovrsniji.

Zbog pomame na početku zlatne groznice prvih nekoliko doseljeničkih talasa koji su se razbili o obale Melburna uglavnom su doneli mlade neženje. Sa njima je stigla i atmosfera „divljeg zapada“, ali prosperitet je postepeno menjao prirodu imigracije, privlačeći vešte zanatlije, trgovce i predstavnike

drugih struka, kao što su računovođe i advokati, koji su doveli sa sobom svoje porodice.

Svi zajedno su učestvovali u oblikovanju australskog mentaliteta, ali prema jednoj teoriji upravo su „kopači“, kako su zvali te prospektore, zaslužni za poznatu australsku snalažljivost, preduzimljivost i srdačnost. Fini maniri starog sveta nisu bili na nekoj ceni u surovim, blatnjavim kopačkim regionima, i stoga je nezavisan, ali istovremeno i kolegijalan duh prospektora uticao na izgradnju nacionalnog identiteta koji će odlikovati mnogo slabije poštovanje prema kolonijalnom autoritetu Britanije nego što je to ranije bio slučaj.

Približavanjem dvadesetog veka Australija se pretvarala u modernu državu, iako su je činile kolonije koje su funkcionisale gotovo kao zasebne celine; između njih je postojalo malo zvaničnih odnosa i svaka je uglavnom bila zaokupljena sopstvenim privrednim i političkim sistemom. Veliki problem predstavljala je razdaljina između naselja. Kao što smo videli, reke nisu bile pogodne za prevoz robe i saobraćaj, i zato su u prvo vreme, sve što su želeli da prebace kopnenim putem, ljudi morali da vuku po teško prohodnim putevima budući da su tovarne životinje bile retkost. Prvi transportni sistemi bili su tako koncipirani da se roba iz luke prevozi ili u unutrašnjost, ili nazad u maticu, odnosno Ujedinjeno Kraljevstvo. Kako je svaki region bio zasebna kolonija, nije bilo ključno praviti veze duž obale; zbog toga su svi prvi „putevi“ vodili u unutrašnjost, i nije bilo dužih deonica koje bi povezivale obalu. S obzirom na tako ograničene mogućnosti, svaka kolonija je nastavila da se razvija za sebe.

U drugoj polovini devetnaestog veka počeo je da se uspostavlja železnički sistem, i deo linija povezao je priobalne gradove, utirući tako put jedinstvenoj privredi. Razvojem transportnog i komunikacionog sistema počela se javljati ideja o povezivanju razdvojenih regiona u jedan savez. Referendum je održan 1899. godine i odluka je doneta uz znatno protivljenje, ali 5. jula 1900.

Britanski parlament je doneo Ustavni zakon o australskom Komonveltu 1900, koji je kraljica Viktorija potpisala četiri dana kasnije; 1. januara 1901. godine šest britanskih kolonija se ujedinilo i obrazovalo Komonvelt Australiju. Pola miliona ljudi izašlo je na ulice Sidneja da ovo proslavi. Australija tada nije postala suverena država već „samoupravna kolonija“ (tek je 1986. godine proglasila punu nezavisnost australskim zakonom), ali veliki skok u pravcu samoopredeljenja već je bio napravljen.

U to vreme je broj stanovnika prešao tri miliona i Australija je postajala jedno urbano društvo, sa gradovima Sidnejom i Melburnom koji su imali nešto malo ispod pola miliona stanovnika. Većina doseljenika je i dalje pristizala iz Ujedinjenog Kraljevstva, ali odakle god da su dolazili mahom su bili bele puti. Jedan od prvih zakona koji je nova vlada donela bio je Zakon o ograničenju imigracije, koji je postao poznat kao „politika bele Australije“. Ako sam tekst zakona možda nije otvoreno rasistički, njegova svrha nesumnjivo jeste, budući da je branio ulazak u zemlju „svakome ko na zahtev službenog lica ne uspe da na licu mesta napiše pedeset izdiktiranih reči na nekom evropskom jeziku i potpiše se“.

Ako bi nekim neverovatnim okolnostima Kinez ili Kineskinja koji nameravaju da se presele u Australiju uspele, na primer, da napišu pedeset izdiktiranih reči na portugalskom, od njih bi se teorijski uvek moglo tražiti da ponove test, ovog puta, recimo na flamanskom. Kako u zakonu stoji, jezik je birao „službenik“, i svrha testa bila je samo da se na već donetu odluku udari pečat. Većina onih kojima su zabranjivali ulazak u zemlju nisu imali belu kožu, ali isti zakon se mogao iskoristiti i za deportovanje imigranata koji se nisu naturalizovali i koji su završili u zatvoru zbog nasilnog prestupa. Ništa od ovoga ne pominje se u popularnoj pesmi o razvoju Australije na pravednim osnovama, „Advance Australia Fair“, izvedenoj prilikom svečanog proglašenja novog Komonvelta, a koja je kasnije postala državna himna: